

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІ РІВНЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціалізація 016.01 Логопедія
Інга МАКОВІЙЧУК

Науковий керівник: **Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
і спеціальних методик

Рецензент: **Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023

План

Вступ.....	3
Розділ I. Питання розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з нормотиповим мовленням та із загальним недорозвитком мовлення	
1.1. Поняття "зв'язне мовлення" у лінгвістичній літературі.....	6
1.2. Формування зв'язного мовлення у онтогенезі.....	9
1.3. Особливості зв'язного мовлення старших дошкільників із III рівнем загального недорозвитку мовлення.....	16
1.4. Огляд методик обстеження стану розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.....	22
1.5. Огляд методик корекційної логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення у старших дошкільників із III рівнем загального недорозвитку мовлення.....	30
Висновки до розділу.....	35
Розділ II. Опис методик констатувальної і формувальної частини дослідження зв'язного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення	
2.1. Вивчення стану розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із III рівнем загального недорозвитку мовлення.....	38
2.2. Методика корекційно-розвивальної роботи з формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із III рівнем ЗНМ.....	44
2.3. Методичні поради з розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ для вихователів.....	57
2.4. Оцінка ефективності корекційної роботи з формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із III рівнем ЗНМ.....	62
Висновки до розділу.....	65
Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	72

Вступ

Актуальність дослідження. Однією з основних завдань виховання та навчання дітей дошкільного віку є розвиток мовлення, мовленнєвого спілкування. Володіння рідною мовою – це не тільки вміння правильно побудувати речення, дитина має навчитися розповідати, тобто назвати предмет, описати його, розповісти про подію, явище, послідовність подій. Така розповідь має складатися з низки речень і характеризувати суттєві та другорядні сторони та властивості предмета, події (частини) мають бути послідовними та логічно пов'язаними одна з одною, тобто мовлення дитини має бути зв'язним. Зв'язне мовлення є найбільш складною формою мовленнєвої діяльності. Вона має характер послідовного систематичного розгорнутого викладу.

У формуванні зв'язного мовлення тісно пов'язані між собою мовленнєвий та розумовий розвиток, розвиток мислення, сприймання, спостережливості. Щоб зв'язно розповісти про що-небудь, потрібно чітко уявляти об'єкт, вміти аналізувати, відбирати основні властивості та якості, встановлювати причинно-наслідкові, часові та інші відносини між предметами та явищами. Для якісного зв'язного мовлення необхідно також вміло використовувати інтонацію, логічний (фразовий) наголос, підбирати відповідні думки, будувати складні речення, використовувати мовленнєві засоби зв'язку речень у тексті.

У дітей з нормотиповим розвитком мовлення у старшому дошкільному віці зв'язне мовлення досягає досить високого рівня розвитку. Це дуже важливо для подальшого успішного навчання у школі та всебічного розвитку дитини. Психолого-педагогічні дослідження у спеціальній педагогіці показують, що спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей зі складними порушеннями мовленнєвого розвитку. При загальному недорозвитку мовлення спостерігаються різні складні розлади, в дітей дошкільного віку порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які стосуються звукової і смислової сторони. У той же час одним із важливих показників готовності дітей до

шкільного навчання є рівень сформованості зв'язного мовлення. Це зумовлює актуальність проблеми виявлення особливостей зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ третього рівня для побудови ефективної корекційної роботи.

У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях розроблялися та висвітлювалися різні аспекти розвитку зв'язного мовленнєвого висловлювання. Механізми онтогенетичного формування зв'язного мовлення вивчалися В. Сухомлинським, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Гвоздевим, С. Дорошенко, Н. Виноградовою, Н. Гавриш, Т. Котик, К. Крутій, І. Лапшиною, Н. Луцан, Н. Жинкіним, Л. Паламар, Л. Шадріною. Вивчення та корекція мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку розглядалася дослідниками, науковцями логопедами, педагогами методистами: Н. Гавриловою, О. Правдіною, С. Коноплястою, О.Ткач, Р. Левіною, В. Лубовським, І. Марченко, О. Мастюковою, О. Мілевською, В. Петровою, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В.Тищенко, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.

Мета дослідження: вивчити особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із третім рівнем загального недорозвитку мовлення та обґрунтувати методику його розвитку і корекції.

Об'єкт дослідження: зв'язне мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із третім рівнем загального недорозвитку мовлення.

Гіпотеза дослідження: стан розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку потребує спеціальної корекційно-розвивальної роботи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати лінгвістичну, логопедичну та психолого-педагогічну літературу з проблематики дослідження.

2. Дібрати методики діагностики стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

3. Кількісно і якісно проаналізувати та інтерпритувати результати констатувальної частини дослідження.

4. Дібрати методики корекції та розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із третім рівнем загального недорозвитку мовлення.

5. Експериментально перевірити ефективність методики корекційної роботи із формування зв'язного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ.

6. Виділити і сформулювати висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження: вивчення анамнестичних даних; вивчення педагогічної, медичної, психологічної документації; бесіда; спостереження у процесі навчальної, предметно-практичної та ігрової діяльності; узагальнення педагогічного та логопедичного досвіду; констатувальний та формувальний експеримент, наукового узагальнення.

Елементи наукової новизни полягають в уточненні окремих аспектів сутності порушення зв'язного мовлення.

Практичне значення отриманих результатів обумовлене можливістю використання практичного матеріалу для обстеження та корекції зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку логопедами, вихователями спеціальних груп закладів дошкільної освіти та батьками дітей із ЗНМ.

База дослідження: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами №17 «Паросток», Чернівецької міської ради, м. Чернівці.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел.

Висновки

Стосовно різних видів розгорнутих висловлювань зв'язне мовлення визначають як сукупність тематично об'єднаних фрагментів, що знаходяться у тісному взаємозв'язку і є єдиним смисловим і структурним цілим.

Поняття "зв'язне мовлення" відноситься як до діалогічної, так і до монологічної форм мовлення.

У формуванні зв'язного мовлення тісно пов'язані між собою мовленнєвий та розумовий розвиток, розвиток мислення, сприймання, спостережливості. Щоб зв'язно розповісти про що-небудь, потрібно чітко уявляти об'єкт, вміти аналізувати, відбирати основні властивості та якості, встановлювати причинно-наслідкові, часові та інші відносини між предметами та явищами. Для якісного зв'язного мовлення необхідно також вміло використовувати інтонацію, логічний (фразовий) наголос, підбирати відповідні думки, будувати складні речення, використовувати мовленнєві засоби зв'язку речень у тексті.

У спеціальній літературі виділяються такі критерії зв'язності усного мовлення: смислові зв'язки між частинами розповіді, логічні та граматичні зв'язки між реченнями, зв'язок між частинами речення та закінченість вираження думки.

Незважаючи на розбіжності у трактуванні лінгвістів і психологів поняття «зв'язне мовлення», дослідники сходяться у тому, що розвиток зв'язного мовлення відіграє провідну роль у процесі мовленнєвого розвитку дитини і займає центральне місце у загальній системі роботи з розвитку мовлення дошкільників. Засвоєння різних сторін мови є необхідною умовою розвитку зв'язного мовлення, і в той же час розвиток зв'язного мовлення сприяє самостійному використанню дитиною окремих слів та синтаксичних конструкцій. Зв'язне мовлення резюмує у собі досягнення дитини у оволодінні рідною мовою, її звуковим ладом, словниковим складом, граматичним устроєм.

Дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами №17

«Паросток», Чернівецької міської ради, м. Чернівці. В експерименті брала участь група дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) у кількості 11 осіб, які відвідують логопедичну групу та мають діагностовані порушення мовленнєвого розвитку, зокрема III рівень ЗНМ за психолого-педагогічною класифікацією.

З метою комплексного дослідження зв'язного мовлення дітей було використано серію завдань експериментального характеру, яка включала в себе:

- Складання фрази за сюжетними малюнками.
- Складання речень за трьома предметними малюнками.
- Переказ тексту (казка, оповідання).
- Складання розповіді за серією сюжетних малюнків.
- Складання розповіді з особистого досвіду (за питаннями).

Провівши дослідження, були виявлені такі особливості зв'язного мовлення дітей із ЗНМ: порушення зв'язності та послідовності викладу; низька інформативність; бідність та стереотипність лексико-граматичних засобів; пропуски смислових ланок; помилки; повтори слів; тривалі паузи; незакінченість смислового вираження думки; проблеми у мовленнєвій реалізації задуму; необхідність стимулюючої допомоги.

Робота з розвитку зв'язного мовлення проводиться відповідно до періодів навчання. У 1-му періоді навчання діти мають опанувати навички складання простих речень за запитаннями і за малюнками, з подальшим складанням коротких розповідей. У 2-му періоді удосконалюються навички ведення діалогу; вводиться навчання дітей складання простого опису предмета, коротких оповідань за малюнком та серією малюнків, описів, простих переказів. У 3-му періоді, поряд з удосконаленням діалогу та розповідей, передбачається навчання складання розповідей на задану тему. Особлива увага приділяється закріпленню навичок зв'язного та виразного переказу літературних творів; значне місце приділяється

вправам на складання складних сюжетних розповідей, казок, творів з урахуванням особистого досвіду.

Під час проведення занять з навчання розповіді перед логопедом стоять такі завдання: закріплення та розвиток у дітей навичок мовленнєвого спілкування, комунікативної взаємодії; формування навичок побудови зв'язних монологічних висловлювань; розвиток навичок контролю та самоконтролю за побудовою зв'язних висловлювань; цілеспрямований вплив на активізацію та розвиток низки психічних процесів (сприймання, пам'яті, уяви, мислення), тісно пов'язаних з формуванням навичок усного мовлення.

Працюючи над монологічним мовленням, зокрема над переказом треба враховувати таке. Спочатку дітей потрібно навчити докладному, потім вибіркового та творчого переказу. Таким чином, можна виділити основні напрямки корекційно-розвивальної роботи:

1. Складання речень за двома предметними малюнками (бабуся, крісло; дівчинка, ваза; хлопчик, яблуко) з подальшим поширенням однорідними означеннями іншими другорядними членами речення.

2. Відновлення різноманітних деформованих речень, коли слова подано не впорядковано; одне, або кілька, або всі слова подані у початкових граматичних формах; є пропуски слів; відсутній початок або кінець речення.

3. Складання речень по "живих картинках" (предметні картинки вирізані по контуру) з демонстрацією дій на набірному полотні.

4. Відновлення речень із смисловою деформацією.

5. Відбір слів із названих, та складання з ними речення (Хлопчик, дівчинка, читати, писати, малювати, мити, книжку). Поступово діти вчаться розміщувати речення у логічній послідовності, знаходити в текстах опорні слова, що є наступною сходинкою до вміння складати задум, а потім визначити тему висловлювання, виділяти головне, послідовно будувати власну розповідь, яка має мати початок, продовження та кінець.

Запропоновані прийоми сприяють підвищенню рівня мовленнєвого розвитку дітей, формуванню в них умінь вербалізації видів діяльності у формі розгорнутих зв'язних висловлювань.

Можна зробити висновок, що робота з формування зв'язного мовлення у дітей з III рівнем ЗНМ була проведена грамотно з використанням правильних методичних рекомендацій, вона є ефективною та важливою для мовленнєвого розвитку дітей, підготовки їх до подальшого навчання у школі та соціалізації в цілому.

Список використаних джерел

1. Беденко Є.Р. Ознаки дислалії у дітей. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України: збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. – 276 с.
2. Бєлая А.Й. Подолання не різко вираженого загального недорозвитку мовлення в учнів молодших класів: Методичні рекомендації для вчителів-логопедів. – Хмельницький: ТУП, 2004. – 300 с.
3. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, – 1998. – 204 с.
4. Блінова Г.І. Альбом для обстеження мовлення у дитини. – К.: Благовіст, 2001. – 173 с.
5. Блінова Г.Й. Подолання мовленнєвих вад дітей. – К.: Благовіст, 2005. – 125 с.
6. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / Богуш А.М., Гавриш Н.В. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с.
7. Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. – Харків: «Ранок», 2011. – 176 с.
8. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВД «Слово», 2008. – 440 с.
9. Винокур А.С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.
10. Вишневський О.І. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій / О.І. Вишневський, О.М. Кобрій, М.М. Чепіль; за ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
11. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса: Либідь, 1991. – 280 с.
12. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого

взаємопонимання. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.

13. Гудзик І.П. Аудіювання українською мовою: Посібник. – К.: Педагогічна думка, 2003. – 144 с.

14. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Г.І. Блінова. – К.: Радянська школа, 1985. – 280 с.

15. Довідник вчителя-логопеда / С.М. Лупінович. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 122 с.

16. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки мовлення. – Харків: ОВС, 2002. – 144 с.

17. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.

18. Дьоміна І.Й. Розвиток мовлення дитини. – К.: Главник, 2004. – 96 с.

19. Ельконін Д.Б. Детская психология: развитие от рождения до семи лет. – М.: Просвещение, 2000. – 348 с.

20. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За загальною редакцією С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова книга, 2000. – 543 с.

21. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.

22. Індивідуалізація виховання дошкільника: Навч. посіб. / С.О. Ладивір, Т.О. Піроженко, О.О. Вовчик-Блакитна. – К.: Наукова думка. – 2007. – 200 с.

23. Карта логопедична обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи / І.Г. Дмитрієнко, Л.О. Федорович. – Полтава: Пересвіт. – 2006. – 33 с.

24. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник/ М. Коваленко. – К.: Центр літератури, 2006. – 664 с.

25. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с.

26. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К., 1989. – 256 с.
27. Кузьмінський, А.І. Педагогіка родинного виховання: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
28. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.
29. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.
30. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.
31. Леонтьев А.Н. Психология общения. – М.: Тарту, 2002. – 358 с.
32. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.
33. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
34. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
35. Мазоха Д.С. Педагогіка / Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
36. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. – К.: Райдуга, 1995. – 139 с.
37. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 104 с.
38. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.

39. Методика виявлення речевих порушень у дітей і діагностика їх готовності к школьному обучению / Е.Ф. Соботович, Л.Е. Андрусин, Л.И.Бартенева и др. – К.: Актуальна освіта, 1998. – 127 с.

40. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова / – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно видавничий відділ, 2007. – 204 с.

41. Момот Т.Л. Грамотійко: логопедичний зошит: №1, №2, №3 для розвитку усного і писемного мовлення. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. – 230 с.

42. Наумчук М.М., Наумчук В.І., Давиденко Л.М. Великий універсальний довідник «Я вчуся вчитися». – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 240 с.

43. Обухівська А.Г. Корекційна сутність розвитку мовлення у спеціальному дошкільному закладі для дітей із ЗПР / А.Г. Обухівська. – К.: Думка, 1994. – С. 62-364.

44. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М: Просвещение, 1968. – 422 с.

45. Педагогіка: Хрестоматія / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге видання. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.

46. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 152 с.

47. Пічугіна Е.А. Мовні ігри в групі і на прогулянці // Вихователь ДНЗ. – 2008. – №6. – С. 52-54.

48. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації) // Дефектологія, – 1998. – № 1. – С. 6-13.

49. Подолання логопедичних проблем учнів молодших класів / Т. Бишова, О. Кондратюк . – К.: Шкільний світ, 2006. – 73 с.

50. Психологія /За ред. Ю.Л. Трофімова: Підручник для студентів вищих

навчальних закладів. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.

51. Рібцун Ю.В. Віршики, картинки, звуки для забави і науки. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника (у двох частинах) : альбом для ігор-занять з дітьми 3-6 років. – Харків: Видавнича група «Основа», 2013. – 176 с.

52. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. – К.: Освіта України, 2011. – 292 с.

53. Рібцун Ю.В. Сходінками правильного мовлення: навч.-метод. посіб. – Тернопіль : Мандрівець, 2017. – 240 с.

54. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей 3-є видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. – 107 с.

55. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

56. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

57. Соботович Є.Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс / Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко. – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.

58. Стадненко Н.М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська; Ін-т дефектології АПН України., Український науково-методичний центр практичної та соціальної роботи АПН України. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 20 с.

59. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ: Просвіта, – 2004. – 263 с.

60. Тарасун В.В. Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: читання «з першого погляду» // Дефектологія. – 2000. – №4. – С 21-25.

61. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць: Вип. 4. – Київ: Актуальна освіта, 2007. – 164 с.
62. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам / В.В. Тищенко, Ю.В. Рібцун. – К.: Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.
63. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.
64. Трофименко Л.І. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ / Л. І. Трофименко // Дефектологія. –2003. – №3. – С.45-48.
65. Український дефектологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. – К.: Милосердя України, 2001. – 212 с.
66. Хрестоматія по логопедії. Навчальний посібник / Шермет М.К., Мартиненко І.В. – К. : КНТ, 2006. – 532 с.